

Η ρωσική κοινωνία προς την επανάσταση του 1905

Καπιταλιστικοποίηση και κοινωνική σύγκρουση

γράφει ο ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΛΟΥΚΗΣ*

Το παρόν άρθρο επιχειρεί να διερευνήσει τις ευρύτερες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες που δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για την επανάσταση τον Φλεβάρη και τον Οκτώβρη του 1917. Παρουσιάζεται ένα συνοπτικό περίγραμμα της καπιταλιστικοποίησης και της εκβιομηχάνισης στη ρωσική κοινωνία, ενώ αναφέρονται τα πολιτικά και, ιδιαίτερα, τα ριζοσπαστικά ρεύματα που γέννησε το ζήτημα του εκσυγχρονισμού της Ρωσίας το 19ο αιώνα. Στη συνέχεια, γίνεται αναφορά στα κύρια επαναστασιακά ρεύματα των αρχών του 20ού αιώνα, τους σοσιαλεπαναστάτες και τους σοσιαλδημοκράτες και τις διασπάσεις τους, αλλά και στα αστικά ή καθεστωτικά πολιτικά κόμματα. Εν συντομία, παρουσιάζεται η επανάσταση του 1905 και οι κύριες πολιτικές συγκρούσεις μέχρι την άγρια καταστολή. Στο τέλος, γίνεται μία εκτίμηση για τις παρακαταθήκες της επανάστασης του 1905 στο δρόμο για το 1917.

Η καπιταλιστικοποίηση και η εκβιομηχάνιση της Ρωσίας

Στο ξεκίνημα του 20ού αιώνα η Ρωσία τοποθετούνταν ανάμεσα στις Μεγάλες Δυνάμεις της Ευρώπης. Αλλά, όπως αναφέ-

ρει η Σίλα Φιτζπάτρικ (Sheila Fitzpatrick) στο έργο της *The Russian Revolution* ήταν μια Μεγάλη Δύναμη που χαρακτηριζόταν από όλους τους συγχρόνους της ως καθυστερημένη σε σχέση με τις υπόλοιπες, τη Βρετανία, τη Γερμανία και τη Γαλλία. Με οικονομικούς όρους, αυτό σημαίνει ότι είχε «καθυστερήσει» στη «μετάβαση» από το φεουδαλισμό στον καπιταλισμό – οι αγρότες είχαν απελευθερωθεί από

* Διδάκτορας Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

τη θεσμοθετημένη δουλεία στους άρχοντες ή το κράτος μόλις στα 1860– και είχε «καθυστερήσει» στην εκβιομηχάνιση. Με πολιτικούς όρους, αυτό σημαίνει ότι μέχρι το 1905 δεν λειτουργούσαν νόμιμα πολιτικά κόμματα και κανένα είδος κοινοβουλευτικής αντιπροσώπευσης και ότι η απολυταρχία επιβίωνε με αμείωτη ισχύ. Επιπλέον, οι ρωσικές πόλεις δεν έφεραν κάποια παράδοση πολιτικής οργάνωσης ή αυτόνομης κυβέρνησης, ενώ η τάξη των ευγενών είχε αποτύχει να αναπτύξει ένα ισχυρό πολιτικό σώμα ή την αίσθηση μιας διακριτής ταυτότητας ώστε να διεκδικήσει παραχωρήσεις από τον τσαρικό θρόνο. Θεσμικά το πολιτικό σύστημα της Ρωσίας αντιστοιχούσε ακόμα στις «καθεστωτικές τάξεις» του «Παλαιού Καθεστώτος» (αστούς, αγρότες, ευγενείς, κληρικούς) χωρίς να προβλέπει ρόλο για τα νέα κοινωνικά στρώματα, δηλαδή τους διανοούμενους και την εργατική τάξη. Παρ' όλα αυτά, η Ρωσία παρουσιάζει μια σοβαρή οικονομική ανάπτυξη ως αποτέλεσμα των πολιτικών στήριξης της εκβιομηχάνισης από την κυβέρνηση, των ξένων επενδύσεων, τον εκμοντερνισμό του τραπεζικού και πιστωτικού συστήματος και μια μέτρια ανάπτυξη της εθνικής επιχειρηματικής δραστηριότητας. Όμως, ακόμα και την εποχή της Επανάστασης, οι αγρότες αντιστοιχούσαν στο 80% του πληθυσμού της χώρας (Fitzpatrick, 2008: 19).

Η κοινωνική εξέλιξη στη Ρωσία στο τέλος του 19ου αιώνα καθορίστηκε αποφασιστικά από την κατάργηση της δουλοπαροικίας με τη μεταρρύθμιση του 1861. Η καταργηθείσα αγγαρεία όμως αντικαταστάθηκε από τις «πληρωμές εξαγοράς». Για μια ολόκληρη περίοδο μετά τη θεσμοθέτηση της μεταρρύθμισης, «οι αγρότες υποχρεώνονταν να καταβάλλουν «δόσεις» σε χρήμα, είδος, ή εργασία (αγγαρεία) προς τους γαιοκτήμονες, μέχρι να εξοφλήσουν ολόκληρο το ποσό της «εξαγοράς». Με λίγα λόγια, η «εξαγορά έναντι εργασίας» αποτελούσε μια επιβίωση στοιχείων της δουλοπαροικίας με τροποποιημένη μορφή (Μηλιός, 1992). Η μεταρρύθμιση της δεκαετίας του 1860 δεν μετέβαλε εντούτοις σημαντικά το θεσμικό και κοινωνικό πλαίσιο διαβί-

σης της αγροτικής κοινότητας, καθώς διατηρήθηκε η κρατική ιδιοκτησία επί της κοινοτικής γης, η υποχρεωτική διαβίωση των αγροτών στις κοινότητες όπου ανήκαν, αλλά και η κατοχή, δηλαδή το δικαίωμα χρήσης, των κοινοτικών μέσων παραγωγής. Πολύ σημαντική αλλαγή ήταν η αναγνώριση του δικαιώματος μίσθωσης κοινοτικών κλήρων μεταξύ των μελών της κοινότητας. Η ρύθμιση αυτή επιτάχυνε τη διαδικασία εκκρηματισμού της κοινοτικής γεωργίας, στροφής των γεωργικών νοικοκυριών από την αυτοκαταναλωτική στην εμπορευματική οικονομία και δημιουργήσε προϋποθέσεις πλουτισμού σε μερίδα των αγροτών. Νέες κοινωνικές σχέσεις και σχέσεις εκμετάλλευσης αναπτύσσονταν, λοιπόν, στο εσωτερικό των κοινοτήτων, οι οποίες σταδιακά γίνονταν κυρίαρχες, επικάλυπταν ή εκτόπιζαν τις παλαιότερες (Μηλιός, 1992). Την ίδια δεκαετία ο εκκρηματισμός και η εσωτερική αγορά στη ρωσική κοινωνία είχαν επεκταθεί σημαντικά διαμορφώνοντας ένα σοβαρό μοντέρνο καπιταλιστικό οικονομικό σύστημα.

Στην πράξη, η Απελευθέρωση είχε δυσχεράνει την κοινωνική θέση των απελευθερωμένων αγροτών διότι, ενώ διατηρήθηκαν οι υποχρεώσεις και οι εξαρτήσεις προς τους άρχοντες, οι ίδιοι απώλεσαν τα εθιμικά δικαιώματα που προέκυπταν από τη δουλοκτητική σχέση εξάρτησης, ενώ η γη που τους παραχωρήθηκε δεν επαρκούσε να καλύψει τις φορολογικές υποχρεώσεις και τις ανάγκες επιβίωσης. Οι περισσότεροι αγρότες εργάζονταν ως εργάτες γης στους πρώην άρχοντες, ενώ τα χρέη βάραιναν ολοένα και πιο πολύ. Επειδή ήταν δύσκολη η μόνιμη απομάκρυνση από τα χωριά, ήταν πιο εύκολο να αφήνουν προσωρινά τις οικογένειές τους για να εργαστούν στη γεωργία, την οικοδομή, τα μεταλλεία ή τις πόλεις. Πολλές φορές, ωστόσο, οι τόποι εργασίας βρίσκονταν αρκετά μακριά και η παραμονή εκεί διαρκούσε πολλούς μήνες (Fitzpatrick, 2008: 21-23).

Με λίγα λόγια, οι συνέπειες της απελευθέρωσης της δουλοπαροικίας προκάλεσαν ένα είδος αγροτικής εξόδου οδηγώντας στην ανάδυση σε όλες τις πόλεις ενός εποχιακού και, σταδιακά στις

επόμενες γενιές, ενός σταθερού προλεταριάτου χωρίς γη, εξαιρετικά επικίνδυνου για τη δημόσια τάξη, αλλά και αρκετά πρόσφορου για τη βιομηχανική ανάπτυξη. Κατά τις πρώτες δεκαετίες μετά το 1860, το νέο προλεταριάτο παρέμενε κυρίως εποχιακό και διατηρούσε την επαφή με το χωριό. Ζούσε, όπως γράφει η Σίλα Φιτζπάτρικ, «με το ένα πόδι στον κόσμο του παραδοσιακού χωριού και με το άλλο στον αρκετά διαφορετικό κόσμο της μοντέρνας βιομηχανικής πόλης». Αυτό είχε, σύμφωνα με την ίδια ιστορικό, ως αποτέλεσμα η νέα εργατική τάξη να βρίσκεται πολύ κοντά στους χωρικούς. Ακόμα και στα 1914 το ποσοστό των μόνιμων εργατών στον αναπτυσσόμενο βιομηχανικό τομέα, περίπου 3 εκατομμύρια, ήταν πολύ μικρό σε σχέση με τον αριθμό των εποχιακών εργατών, ενώ ακόμα και οι μόνιμοι εργάτες διατηρούσαν επαφή ή και τις οικογένειές τους με το χωριό (Fitzpatrick, 2008: 23).

Η βιομηχανική ανάπτυξη στην τσαρική Ρωσία σε πολύ μεγάλο βαθμό οργανώθηκε και ενισχύθηκε κεντρικά από το ίδιο το κράτος. Έτσι, από τα 1891 έως τα 1903 η προστατευτική δασμολογική πολιτική, η δημόσια καμπάνια για να κερδίσει υποστηρικτές υπέρ της εκβιομηχάνισης, αλλά κυρίως η σημαντική επέκταση του σιδηροδρομικού δικτύου δημιούργησαν ένα εξαιρετικά ευνοϊκό περιβάλλον για επενδύσεις στη βιομηχανία. Η ρωσική βιομηχανική επανάσταση παρουσίαζε μια ραγδαία ανάπτυξη μέχρι το 1899, στη συνέχεια εμφανίζει εξαιρετικά μεγάλη στασιμότητα μέχρι το 1906 και ακολουθεί μια εντυπωσιακή ανάκαμψη μέχρι το 1913 (von Laue, 1951: 4-7). Σε κάθε περίπτωση ωστόσο ο νεωτερικός βιομηχανικός τομέας παρέμενε στα 1913 πολύ μικρός συγκριτικά με τις άλλες χώρες. Όμως, ήταν σε ασυνήθιστα μεγάλο βαθμό συγκεκριμένος τόσο γεωγραφικά, κυρίως στις επαρχίες της Πετρούπολης, της Μόσχας και της ουκρανικής Ντόνμπας, όσο και σχετικά με το μέγεθος των βιομηχανικών εγκαταστάσεων (Fitzpatrick, 2008: 24).

Το ζήτημα εάν η Ρωσία ήταν ή, εφόσον δεν ήταν, εάν θα έπρεπε να γίνει βιομηχανική χώρα απασχολούσε το σύνολο της

ρωσικής διανόησης μετά τα 1860. Οι διανοούμενοι της άρχουσας τάξης δικάζονταν ήδη από τις αρχές του 19ου αιώνα ανάμεσα στους «δουτικοφίλους» εκσυγχρονιστές, που ενέτασαν τη Ρωσία στην Ευρώπη και οραματίζονταν μια ισχυρή ευρωπαϊκού τύπου δύναμη, και στους «σλαβόφιλους», οι οποίοι έβλεπαν για τη Ρωσία μια αποστολή διαφορετική από εκείνη των λαών της Δύσης, προσπαθώντας να υπερασπιστούν τον ιδιάζοντα χαρακτήρα του ανατολικού και ορθόδοξου χριστιανισμού (Μπεστιάγεφ, 1990: 40). Οι πρώτοι υποστήριζαν την καπιταλιστικοποίηση, την εκβιομηχάνιση και μοντέρνες κρατικές δομές, ενώ οι δεύτεροι μια οικονομία βασισμένη στις παραδοσιακές φεουδαλικές ρωσικές δομές της αγροτικής κοινότητας και του αυτοκρατορικού απολυταρχισμού. Στην Ευρώπη ταυτόχρονα διαμορφώνονταν αντίστοιχα ρεύματα στις ελίτ των διανοουμένων που έβλεπαν τη Ρωσία ως εν δυνάμει ευρωπαϊκή δύναμη ή αντίθετα σλαβική, δηλαδή καθυστερημένη και απολυταρχική. Σε αυτό το πλαίσιο κυριάρχησε κυρίως στις χώρες της Κεντρικής Ευρώπης ένα σλαβοφοβικό και ρωσοφοβικό κλίμα.

Οι Ρώσοι «ποπουλιστές» και «ναρόντικοι» επαναστάτες του 19ου αιώνα

Η συζήτηση για τη φυσιογνωμία της ρωσικής κοινωνίας διαπέρασε τους διανοούμενους της ρωσικής Αριστεράς διαμορφώνοντας τη δεκαετία του 1860 το ρεύμα των «ποπουλιστών» («λαϊκιστών») και στη συνέχεια των «ναρόντικων» («μπδενιστών»). Ήδη όμως απασχολούσε τους Ευρωπαίους μαρξιστές σοσιαλδημοκράτες με τον Καρλ Μαρξ (Karl Marx) να πρωταγωνιστεί στο διάλογο, ενώ στα τέλη του 19ου αι. αποτελεί τη σημαντικότερη συζήτηση στους κύκλους της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας, δικάζοντας στις αρχές του αιώνα σε «μπολοσεβίκους» και «μενσεβίκους».

Οι Ρώσοι επαναστάτες του 19ου αιώνα υιοθέτησαν τη θεωρία για τον αρχέγονο κομμουνισμό της «ρωσικής αγρο-

τικής κοινότητας» μέσω Γερμανίας και συγκεκριμένα από τον Πρώσο βαρόνο, οικονομολόγο και κυβερνητικό σύμβουλο Αύγουστο φον Χαξτχάουζεν (August von Haxthausen-Abbenburg). Ο Ρώσος επαναστάτης Αλέξανδρος Χέρτσεν (Alexander Herzen) υπήρξε ο θεμελιωτής του ρωσικού «ποπουλισμού» τις δεκαετίες 1840 και 1850. Για τον Χέρτσεν το κύταρο της σοσιαλιστικής κοινωνίας δεν θα ήταν το κοινωνικοποιημένο εργοστάσιο, αλλά η αγροτική κοινότητα με την κοινοκτημοσύνη της η οποία είχε επιζήσει στη Ρωσία. Υποστήριζε ότι η καπιταλιστική ανάπτυξη μπορούσε να αποφευχθεί στη Ρωσία. Ο Μιχαήλ Μπακούνιν (Mikhail Bakunin), πολιτικό τέκνο του Χέρτσεν, θα εξελιχθεί στον σημαντικότερο διανοητή του ευρωπαϊκού αναρχικού κινήματος. Αντίθετα με τον αναρχισμό του Μαξ Στίρνερ (Max Stirner), ο αναρχισμός του Μπακούνιν είναι αντιατομικιστικός και κολεκτιβιστικός (Μπεσδιάγεφ, 1990: 73).

Ο Πιοτρ Τκάτσεφ (Pyotr Tkachev) είναι ο βασικός θεωρητικός του μη αναρχικού «ποπουλισμού» τις δεκαετίες 1860 και 1870. Εκδίδει την εφημερίδα *Ναμπάτ (Κωδωνοκρουσία)* και είναι ο πρώτος που αναφέρθηκε στον Μαρξ. Ο ίδιος το 1875 απευθύνει στον Φρίντριχ Ένγκελς (Friedrich Engels) μια επιστολή στην οποία του υποδεικνύει τους ιδιαίτερους δρόμους τους οποίους πρέπει να ακολουθήσει η Ρωσία, καθώς δεν είναι δυνατή η ακριβής εφαρμογή των θεωριών του μαρξισμού. Ταυτόχρονα, είναι ολότελα εχθρικός στον μπακουινικό αναρχισμό. Είναι ο πρώτος Ρώσος επαναστάτης που θέτει ζητήματα εξουσίας, κατάληψής της και οργάνωσής της. Στην πράξη επιδίωκε τη δημιουργία ενός επαναστατικού σοσιαλιστικού κόμματος που θα διαχειριζόταν τη νέα εξουσία. Αυτή η εξουσία θα ήταν αρκετά δεσποτική. Οι ιδέες του δεν γνώρισαν μεγάλη δημοτικότητα στους κόλπους των επαναστατών της εποχής τους, αλλά μάλλον λειτούργησε ως γέφυρα για την επόμενη περίοδο (Μπεσδιάγεφ, 1990: 101-3). Ο Τκάτσεφ υποστήριζε ότι οι Ρώσοι αγρότες από ένστικτο, από παράδοση, είναι γεννημένοι κομμουνιστές και όταν η ρωσική κυβέρνηση επιχειρή-

σει να επιβάλει την ιδέα της ατομικής ιδιοκτησίας, δεν μπορεί παρά να την επιβάλει με την ξιφολόγη. Παρ' ότι, λοιπόν είναι αμόρφωτοι είναι πολύ πιο κοντά στο σοσιαλισμό από τους λαούς της Δυτικής Ευρώπης (Παππά, 2011: 27).

Οι «ποπουλιστές» δεν αρνούνται την ιδέα μιας κοινωνικής ανατροπής και αναζητούν την επαφή με την ύπαιθρο για τη συνειδητοποίησή της, κίνημα που αποτυγχάνει εξαιτίας της άρνησης των ιδίων των χωρικών. Στις αρχές της δεκαετίας του 1870 με κεντρικό σύνθημα «Προς τον Λαό» χιλιάδες διανοούμενοι έφυγαν για την επαρχία με σκοπό να διαφωτίσουν τους χωρικούς και την ελπίδα να τους φέρουν σε επαφή με την επαναστατική οργάνωση και προπαγάνδα. Όμως επέστρεψαν απογοητευμένοι, κυνηγημένοι, ενώ πολλοί φυλακίστηκαν. Οι χωρικοί έβλεπαν με καχυποψία τους ξένους και προερχόμενους από τα ανώτερα στρώματα επίδοξους σωτήρες τους (Fitzpatrick, 2008: 27).

Από αυτή την αδυναμία προκύπτει το ρεύμα του «μηδενισμού», οι αποκαλούμενοι «ναρόντικοι» με κύριους εκπροσώπους τους Νικολάι Τσερνισέφσκι (Nikolay Chernyshevsky) και Νικολάι Ντομπρολιούμποφ (Nikolay Dobrolyubov). Ο Τσερνισέφσκι υπήρξε συγγραφέας ενός ουτοπιστικού μυθιστορήματος με τον τίτλο *Τι να κάνουμε*; – τίτλο που θα ξαναχρησιμοποιήσει αργότερα ο Λένιν. Πρόκειται για την κατηχητική βίβλο του ρωσικού μηδενισμού προβάλλοντας την ασκητική ζωή του επαναστάτη, ο οποίος κοιμάται πάνω σε καρφιά για να σκληραγωγήσει το χαρακτήρα του και υπομένει τον πόνο των βασανιστηρίων (Μπεσδιάγεφ, 1990: 73). Η προλεταριοποίηση για τον Τσερνισέφσκι είναι μια κοινωνική αρρώστια, ένα «έλκος» από το οποίο πάσχουν οι χώρες της Δυτικής Ευρώπης και δεν θα γιατρευτούν απ' αυτό παρά μόνο εάν επιστρέψουν στο παρελθόν, στις αγροτικές κοινότητες που κακώς τις κατέστρεψαν, προκαλώντας έτσι τα δεινά της «προλεταριοποίησης», ανάμεσα στα οποία είναι και τα ατομικά δικαιώματα που η Δύση ανέπτυξε σε βάρος του συλλογικού πνεύματος (Παππά, 2011: 114).

«Ναρόντικοι», όπως οι Σεργκέι Νετσάγιεφ (Sergey Nechayev), Τκάτσεφ και Πιοτρ Λαβρόφ (Pyotr Lavrov), υποστήριζαν την επαναστατική δράση αποφασισμένων μειοψηφιών. Γι' αυτό συγκροτούσαν μυστικές συνωμοτικές εταιρείες που ασκούσαν τρομοκρατικές δράσεις. Ο Τκάτσεφ ίδρυσε την «Εταιρεία για την Απελευθέρωση του Λαού» με στόχο την αποσταθεροποίηση της εξουσίας μέσω του τρόμου ώστε να ανοικτεί ο δρόμος για τον κομμουνισμό (Καραπιδάκης, 2007: 27-28). Η πιο σημαντική όμως ομάδα ήταν «Ζέμλια-ι-Βόλια» («Γη και Ελευθερία»), ένα χαλαρό σύνολο ομάδων που αποτελούνταν κυρίως από φοιτητές και πνευματικό γένη τον Τσερνισέφσκι. Ένα πρώτο αποτέλεσμα της ίδρυσης της ομάδας ήταν η αύξηση των τρομοκρατικών ενεργειών ενάντια στην απολυταρχία. Στις 4 Δεκέμβρη 1866 ένας φοιτητής προσπάθησε αποτυχημένα να δολοφονήσει τον τσάρο. Οι «ναρόντικοι» εξέδιδαν τα περιοδικά *Sovremennik* (Σύγχρονος Άνθρωπος) και *Russkoe Slovo* (Ρώσικη Λέξη) στα οποία έγραφαν συγγραφείς, όπως ο Αλεξάντρ Πούσκιν (Aleksandr Pushkin), ο Βισαριόν Μπελίνσκι (Vissarion Belinsky), ο Νικολάι Νεκρασόφ (Nikolai Nekrasov), ο Τσερνισέφσκι, ο Ντομπρολιούμποφ και ο Μιχαήλ Σαλτικόφ-Στσεντρίν (Mikhail Saltykov-Shchedrin) (Venturi, 2001).

Η πιο χαρακτηριστική έκφραση του μηδενιστικού κινήματος αυτή την εποχή ήταν η σκοτεινή και ταραχώδης μορφή του Σεργκέι Νετσάγιεφ. Ιδρυτής της επαναστατικής εταιρείας «Το τσεκούρι ή η δικαιοσύνη του λαού», ο Νετσάγιεφ συγγράφει την κατηχητική βίβλο της επανάστασης. Μοναδικός σκοπός της ζωής του, για τον οποίο κάθε μέσο είναι θεμιτό ήταν η καταστροφή του ρωσικού status quo. Ο ίδιος εκτέλεσε έναν φοιτητή της ομάδας του όταν ο τελευταίος διαμαρτυρήθηκε για τις μεθόδους του. Κατά την περίοδο της εξορίας του ήρθε σε επαφή με τον Μπακούιν μέχρι που η συμπεριφορά του τον απαξίωσε στα μάτια του Μπακούιν και των άλλων Ρώσων εμιγκρέδων. Συνελήφθη στην εξορία και καταδικάστηκε.

Οι δεκαετίες του 1860 και 1870 κατακλύζονται από τρομοκρατικές ενέργειες

των ναρόντικων και σκληρή καταστολή από τη μεριά του κράτους, οι οποίες όμως εντείνονται μετά την απογοήτευση του κινήματος «Προς τον Λαό». Κορύφωση αυτού του κύκλου τρομοκρατικής δραστηριότητας ήταν η δολοφονία του τσάρου Αλέξανδρου Β' στις 13 Μαρτίου 1881 από τη διάσπαση της «Ζέμλια-ι-Βόλια» με το όνομα «Ναρόντναγια Βόλια» («Λαϊκή Θέληση»). Επικεφαλής της «Ναρόντναγια Βόλια» ήταν μια εκτελεστική επιτροπή. Εκτός από τις πάγιες αντιλήψεις του «ναρόντικου» σοσιαλισμού, το πρόγραμμά τους προέβλεπε την οργάνωση μόνιμης λαϊκής αντιπροσωπείας που θα εκλέγεται με καθολική ψηφοφορία, τη διακήρυξη των δημοκρατικών ελευθεριών, τη μεταβίβαση γης στο λαό, αλλά και την εκπόνηση μέτρων για το πέρασμα των εργαστασίων στα χέρια των εργατών. Όμως, μετά τη δολοφονία του τσάρου δεν ακολούθησε καμία εξέγερση ούτε η πτώση της απολυταρχίας όπως προσδοκούσαν, ενώ αντίθετα εντάθηκαν η καταστολή, οι αυθαιρεσίες και η καταστρατήγηση των νόμων. Μάλιστα, υπήρξε μία λαϊκή απάντηση στη δολοφονία η οποία εμπειρείχε μεταξύ άλλων αντισημικά πογκρόμ στην Ουκρανία και φήμες στα χωριά της Ρωσίας ότι οι ευγενείς εκτέλεσαν τον τσάρο επειδή είχε απελευθερώσει τους χωρικούς από τη δουλοπαροικία. Το κίνημα των «μηδενιστών» οδηγήθηκε σε κρίση, καθώς τα μέλη του φυλακίζονται, εκτελούνται ή εξορίζονται. Στα 1887 η ομάδα θα επιχειρήσει να επαναδραστηριοποιηθεί οργανώνοντας μια αποτυχημένη απόπειρα δολοφονίας κατά του τσάρου Αλεξάνδρου Γ'. Σε αυτή συμμετείχε ο μεγαλύτερος αδελφός του Βλαντίμιρ Λένιν (Vladimir Lenin) ο οποίος εκτελέστηκε.

Ίσως ο πιο σημαντικός λόγος της αποτυχίας των «ποπουλιστών» του 19ου αιώνα να δημιουργήσουν με τον έναν ή τον άλλον τρόπο ένα ριζοσπαστικό αγροτικό κίνημα ή μια επαναστατική κατάσταση είναι, εκτός από την καταστολή του κράτους, η ταξική απόστασή τους από το υποτιθέμενο υποκείμενο της δράσης, δηλαδή τους χωρικούς. Μην αποτελώντας ένα οργανικό κομμάτι των χωρικών δεν

διέθεταν τα πολιτισμικά εργαλεία που θα υπερέβαιναν την καχυποψία τους. Ο λαός δεν καταλάβαινε την inteligenkentsia και αυτούς τους ανθρώπους, που με τόσο πάθος ήθελαν να τον βοηθήσουν, τους εγκατέλειψε στα χέρια της εξουσίας. Ο λαός παρέμενε ξένος προς την κοσμοθεωρία των διανοουμένων, παρέμενε θρήσκοσ και ορθόδοξος και η μη θρησκευτικότητα των άλλων άνοιγε ανάμεσά τους ένα χάσμα (Μπεσδιάγεφ, 1990: 101). Παρ' όλα αυτά, δημιούργησαν μια πολύ ισχυρή επαναστατική θεωρητική παράδοση που επηρέασε όλα τα επόμενα επαναστατικά ρεύματα στη Ρωσία. Οι δεκάδες εξάλλου εξόριστοι Ρώσοι «μηδενιστές» στις διάφορες χώρες της Ευρώπης συμβάλλουν καθοριστικά στην ανάπτυξη του ευρωπαϊκού αναρχικού κινήματος στα τέλη του 19ου αιώνα, ενώ οι ίδιοι πρωταγωνιστούν σε δολοφονίες ή απόπειρες δολοφονιών.

Οι σοσιαλδημοκράτες: μπολσεβίκοι και μενσεβίκοι

Οι πρώτοι «ναρόντικοι» που στράφηκαν προς το νέο προλεταριάτο τη δεκαετία του 1870 ήταν μια μικρή ομάδα του Νικολάι Τσαϊκόφσκι (Nikolai Tchaikovsky). Αυτοί δεν θεωρούσαν τους βιομηχανικούς εργάτες ως το φορέα του σοσιαλισμού, αλλά έβλεπαν τους εργάτες που παρέμεναν στενά δεμένοι με τις κοινότητες τους ως μέσο για το άπλωμα των ιδεών τους στους αγρότες. Η πρώτη αμιγώς εργατική ομάδα δημιουργήθηκε την ίδια χρονιά στην Οδησσό οργανώνοντας απεργίες. Το 1876 ο Γκεόργκι Πλεχάνοφ (Georgi Plekhanov), μέλος της «Ζέμλια-ι-Βόλια», ηγήθηκε μιας μικρής απεργίας βιομηχανικών εργατών. Την περίοδο 1877-1879 ξέσπασε ένα κύμα 29 απεργιών στην Πετρούπολη. Τότε εμφανίστηκε στην Πετρούπολη μια νέα οργάνωση η «Ένωσις των Εργατών της Βόρειας Ρωσίας» η οποία διαλύθηκε το 1880 από την αστυνομία.

Ανάμεσα στο 1880 και το 1882 ο Πλεχάνοφ υιοθετεί σταδιακά το μαρξισμό. Με το έργο του *Οι διαφορές μας* διαχωρίζει οριστικά τη θέση του από τους να-

ρόντικούς και έρχεται σε αντιπαράθεση με τον Τσερνισέφσκι. Αναλύοντας τη ρωσική αγροτική κοινότητα υποστήριξε ότι οι αγρότες είχαν χάσει τη δυνατότητα να καλλιεργούν τους κλήρους τους και έτσι παραχωρούσαν τα δικαιώματα σε άλλους αγρότες, ενώ οι ίδιοι γίνονταν εργάτες γης. Απ' την άλλη, οι πλούσιοι αγρότες ολοένα και περισσότερο εκμεταλλεύονταν τη γη και άλλων αγροτών, αγόραζαν ή νοίκιαζαν επιπρόσθετα κομμάτια και χρησιμοποιούσαν μισθωτή εργασία. Επιτέθηκε στην εξιδανίκευση του παρελθόντος της αγροτικής κοινότητας υποστηρίζοντας ότι υπήρξε το βασικό στήριγμα της απολυταρχίας. Κατηγορούσε τον Τσερνισέφσκι ότι έμενε προσκολλημένος στις αρνητικές πλευρές της προλεταριοποίησης και δεν μπορούσε να δει την επαναστατική σημασία του προλεταριάτου. Ως εκ τούτου, η επιστροφή στο παρελθόν που κήρυσσε ο Τσερνισέφσκι ήταν στην πραγματικότητα αντεπαναστατική. Οι σοσιαλιστές πρέπει να στραφούν στην εργατική τάξη η οποία θα παίξει ηγετικό ρόλο στην επερχόμενη επανάσταση ενάντια στην τσαρική αυτοκρατορία (Κλιφ, 1995: 32-33· Παππά, 2011: 117).

Το 1883, ο εξόριστος Πλεχάνοφ και οι Πάβελ Αξελρόντ (Pavel Axelrod), Λεό Ντέιτς (Leo Deutsch), Βέρα Ζασούλιτς (Vera Zasulich) και Βασίλι Ιγνάτοφ (Vasili Ignatov) ίδρυσαν στη Γενεύη την πρώτη ρωσική μαρξιστική οργάνωση, την «Ομάδα για την Απελευθέρωση της Εργασίας». Μετάφραζαν στα ρωσικά, τύπωναν και διοχέτευαν παράνομα στην αστυνομοκρατούμενη Ρωσία τα έργα των κλασικών του μαρξισμού (Θωμαδάκης, 2010). Την ίδια εποχή, ο Πλεχάνοφ έγραψε δυο *Σχέδια Προγράμματος*, το 1884 και το 1887, τα οποία αποτέλεσαν βάση για την ίδρυση ενός σοσιαλδημοκρατικού επαναστατικού κόμματος στη Ρωσία. Παρ' όλα αυτά, ο μαρξισμός και η σοσιαλδημοκρατία δεν επέδρασαν τη δεκαετία του 1880 στους εργάτες, ενώ οι λίγες απεργίες έγιναν χωρίς τη δική τους επιρροή. Στα 1889 ο Βλαντιμίρ Ουλιάνοφ συγκροτεί τη μαρξιστική του αντίληψη μέσα από τις αντιπαράθεσεις με τους «ναρόντικούς» στο πρώτο του θεωρητι-

κό έργο *Τι είναι «οι φίλοι του λαού» και πώς πολεμούν τους σοσιαλδημοκράτες*. Το 1893 επηρεασμένος από τη βαθιά πεποίθηση των επαναστατικών κύκλων για τον επαναστατικό ρόλο των χωρικών προσπαθεί να συμβιβάσει τις αντιθέσεις μαρξιστών-ναρόντικων, υιοθετώντας την ιδέα για τη δυνατότητα η μελλοντική προλεταριακή επανάσταση να συμμετάσχει σε έναν αγροτικό πόλεμο.

Οι μαρξιστές την πρώτη αυτή περίοδο είναι κυρίως οργανωμένοι σε μικρούς μορφωτικούς πυρήνες στους οποίους διδάσκουν στους εργάτες από γραφή και ανάγνωση έως στοιχεία των φυσικών επιστημών, μαζί με στοιχεία πολιτικής οικονομίας. Σύντομα, οι ομάδες αυτές προσανατολίζονται στην προπαγανδιστική δράση μέσα στους εργατικούς χώρους. Έτσι, την περίοδο 1893-1899 υλοποιήθηκε η αλματώδης ανάπτυξη των Ρώσων μαρξιστών. Τον Απρίλιο του 1895 ο Βλαντιμίρ Ίλιτς βρέθηκε στο εξωτερικό προκειμένου να συναντήσει τους Πλεχάνοφ, Ζασούλιτς, Αξελρόντ. Με την επιστροφή του στην Αγία Πετρούπολη, οργάνωσε μαζί με τον Γιούλι Μάρτοφ (Julius Martov) την παράνομη «Ένωση για την Απελευθέρωση της Εργατικής Τάξης» που έγινε γρήγορα μια σημαντική οργάνωση. Τον Δεκέμβριο του 1895 ο Ουλιάνοφ και οι στενότεροι συνεργάτες του συνελήφθησαν. Πέρασε το 1896 στη φυλακή, και τον Φεβρουάριο του 1897 εξορίστηκε για τρία χρόνια στην ανατολική Σιβηρία. Εκεί άρχισε να υπογράφει με το ψευδώνυμο Λένιν.

Κατά τη διάρκεια της εξορίας ο Λένιν συνέγραψε το έργο *Τα καθήκοντα των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών* και τελείωσε τη σημαντικότερη οικονομική εργασία του, *Η ανάπτυξη του καπιταλισμού στη Ρωσία* (1899). Με το έργο αυτό αναπτύσσει τη μαρξιστική επιχειρηματολογία για την καπιταλιστικοποίηση (βιομηχανοποίηση και εμπορευματοποίηση της αγροτικής παραγωγής) της ρωσικής κοινωνίας απαντώντας στις «ποπουλίστικες» θεωρίες. Ταυτόχρονα όμως, διαφοροποιείται από την επικρατούσα τότε εξελικτιστική ανάγνωση του Μαρξ ότι η σοσιαλιστική επανάσταση είναι δυνατή σε μια χώρα

με αναπτυγμένο τον βιομηχανικό καπιταλισμό, καθώς η αντίληψη αυτή έθετε ως προϋπόθεση για τη σοσιαλιστική επανάσταση την αστικοδημοκρατική επανάσταση. Ο Λένιν, αντιπαρτιθέμενος και με τις δύο αντιλήψεις, τις υπερβαίνει θεωρώντας ότι μια προλεταριακή επανάσταση σε συμμαχία με τους χωρικούς είναι δυνατή να πραγματοποιηθεί στη Ρωσία.

Τον Μάρτιο του 1898, στην πόλη Μινσκ διεξάγεται το πρώτο και αποτυχημένο ιδρυτικό συνέδριο του Ρωσικού Σοσιαλδημοκρατικού Εργατικού Κόμματος (ΡΣΔΕΚ), καθώς συμμετέχουν μόνο εννέα αντιπρόσωποι. Σύντομα, η Εκτελεστική Επιτροπή που εκλέχτηκε συλλαμβάνεται. Την άνοιξη του 1900 ο Λένιν επιστρέφει από την εξορία, αλλά εγκαταλείπει τη Ρωσία. Μεταβαίνει αρχικά στην Ελβετία. Εκεί επιχειρεί να διαμορφώσει ένα πολιτικό σχέδιο οργανωτικής ανάπτυξης της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας και οργανώνει μαζί με τους Μαρτόφ, Αλεξάντρ Ποτρέσοφ (Alexander Potresov) κ.ά. έναν κύκλο που εκδίδει την εφημερίδα *Ίσκρα* (*Σπίθα*) (Κλιφ, 1995: 57-72).

Στο βιβλίο *Τι να κάνουμε*; ο Λένιν ορίζει για πρώτη φορά ένα εναλλακτικό αντιπαρθετικό σχέδιο απέναντι στην επικρατούσα «οικονομίστικη», όπως την χαρακτηρίζει, μορφή οργάνωσης και πολιτικής τακτικής της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας. Σύμφωνα με αυτή, οι επαναστάτες οφείλουν να καθοδηγούν με πολιτικά αιτήματα και να πολιτικοποιούν τον αγώνα της εργατικής τάξης και όχι να υποτάσσονται σε αυθόρμητα οικονομικά αιτήματα, «οικονομίστικους» αγώνες τρεϊντιγιουνίστικου χαρακτήρα. Ταυτόχρονα, θέτει τα κριτήρια για τη διαμόρφωση μιας νέας οργανωτικής κομμουνιστικής μορφής, που αργότερα θα ονομαστεί «κόμμα νέου τύπου». Υπερθεματίζεται ο «συγκεντρωτισμός» έναντι της «ελευθερίας κριτικής» στο εσωτερικό του κόμματος. Τονίζεται η πρωτοκαθεδρία της «επαναστατικής θεωρίας» έναντι και ως προϋπόθεση του «επαναστατικού κινήματος. Σημειώνεται ο διεθνής χαρακτήρας του κινήματος. Υπογραμμίζεται η προτεραιότητα της συνειδητότητας έναντι του αυθορμήτου. Τρία κριτήρια είναι σημαντικά: «ο πιο

αυστηρός συνωμοτισμός, η πιο αυστηρή επιλογή των μελών και ο καταρτισμός εξ επαγγέλματος επαναστατών». Στόχος είναι «να ανεβούν οι εργάτες στο επίπεδο των επαναστατών» και σε καμία περίπτωση στο να «κατεβαίνουν οι επαναστάτες» στο επίπεδο της «εργατικής μάζας». Τέλος, η ύπαρξη μιας κεντρικής πανεθνικής εφημερίδας ανάγεται στη ραχοκοκαλιά της κομματικής δράσης. Το ίδιο το βιβλίο και οι απόψεις του Λένιν βρήκαν μεγάλη απήχηση στο εσωτερικό της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας και με βάση τα κριτήρια αυτά συγκροτήθηκε έτσι γύρω από την εφημερίδα *Ίσκρα* μια οργάνωση «επαγγελματιών επαναστατών» (Λένιν, 2002: 11- 65· 85-121· 121-184).

Οι αντιλήψεις αυτές δέχονται ισχυρές επικρίσεις στο εσωτερικό της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας, οι οποίοι κατηγορούν την ομάδα του Λένιν για «δογματισμό». Στο Δεύτερο Συνέδριο του ΣΔΕΚΡ (17/7-10/8/1903) οι δύο φράξιες χωρίστηκαν σε «μπολσεβίκους» και «μενσεβίκους» (από το ρωσικό *bolshinstvo* [πλειοψηφία] και *menshinstvo* [μειοψηφία]), βασιζόμενοι στο γεγονός ότι οι υποστηρικτές του Λένιν υπερτερούσαν ελαφρώς των υποστηρικτών του Μαρτόφ στο θέμα για την ιδιότητα του μέλους του κόμματος. Ένα δευτερεύον οργανωτικό ζήτημα, η έννοια του μέλους, αναδεικνύεται στο βασικό διαχωριστικό στοιχείο μεταξύ τους, καθώς αποκαλύπτει ένα βάθος πολιτικών διαφωνιών. Ούτε ο Λένιν, ούτε ο Μαρτόφ είχαν μια σταθερή πλειοψηφία στη διάρκεια του συνεδρίου καθώς οι αντιπρόσωποι έφευγαν ή άλλαζαν στρατόπεδο. Στο τέλος, το συνέδριο διασπάστηκε σχεδόν στη μέση ανάμεσα στις δύο φράξεις.

Εκτός από τους μενσεβίκους και τους μπολσεβίκους μέσα στη Ρωσική Αυτοκρατορία δραστηριοποιούνται και άλλα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα. Η «Γενική Ιουδαϊκή Εργατική Ένωση» ήταν γνωστή ως «Μπουντ» (Bund). Η Μπουντ συμμετείχε στο ενιαίο Σοσιαλδημοκρατικό Εργατικό Κόμμα εκπροσωπώντας τους Εβραίους σοσιαλιστές. Αποχώρησε στα 1903, διαφωνώντας με τον Λένιν, πάνω στο εθνικό ζήτημα. Γενικά, συμμαχούσε με τους μενσεβίκους και τον Μαρτόφ. Επίσης, στο

ρωσικό έδαφος δραστηριοποιούνταν το Πολωνικό Σοσιαλιστικό Κόμμα και το Λεττονικό Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα.

Το βιβλίο του Λένιν *Ένα βήμα μπρος, δύο βήματα πίσω* έρχεται να περιγράψει το Δεύτερο Συνέδριο και τις διαφωνίες στο εσωτερικό του. Αποσαφηνίζει το στίγμα και ξεκαθαρίζει τις αρχές του νέου ρεύματος. Οι δύο πτέρυγες παρέμεναν σε μια ρευστή κατάσταση το 1903 και το 1904 με πολλά από τα μέλη τους να αλλάζουν στρατόπεδο. Ο Γκεόργκι Πλεχάνοφ, που στην αρχή είχε συμμαχήσει με τον Λένιν και τους μπολσεβίκους, διαχώρισε τη θέση του από αυτούς το 1904. Ο Λέον Τρότσκι (Leon Trotsky) στην αρχή υποστήριξε τους μενσεβίκους, αλλά τους εγκατέλειψε τον Σεπτέμβριο του 1904 λόγω της επιμονής τους για μια συμμαχία με τους Ρώσους φιλελεύθερους και την αντίθεσή τους σε ενδεχόμενη συμφιλίωση με τον Λένιν και τους μπολσεβίκους. Παρέμενε σύμφωνη με την περιγραφή του ένας «ανεξάρτητος σοσιαλδημοκράτης» μέχρι τον Αύγουστο του 1917 όταν συμμαχισε με τους μπολσεβίκους.

Οι σοσιαλεπαναστάτες: μαξιμαλιστές και λαϊκιστές

Στη Ρωσία όμως η επαναστατική παράδοση των «ποπουλιστών» και των «ναρόντικων» παρέμενε ισχυρή. Μετά από μια περίοδο παρακμής και περιθωριοποίησης τη δεκαετία του 1880, αναβίωσε και τροποποιήθηκε ουσιαστικά από μια ομάδα συγγραφέων και των ακτιβιστών που είναι γνωστή ως «νεοναροδνίκι», με ηγέτη τον Βίκτορ Τσερνόφ (Victor Chernov). Το Σοσιαλιστικό Επαναστατικό Κόμμα (Social-Revolutionary Party –SRP–, γι' αυτό και γνωστοί και ως εσέροι) ιδρύθηκε το 1902 από τη Βόρεια Ένωση των Σοσιαλιστών Επαναστατών (ιδρύθηκε το 1896) και πολλές τοπικές σοσιαλιστικές επαναστατικές ομάδες που είχαν ιδρυθεί κατά τη δεκαετία του 1890. Ο Τσερνόφ με τη μπροσούρα του *Το επόμενο ζήτημα* ήταν ο διαμορφωτής της σοσιαλεπαναστατικής θεωρίας και ο συντάκτης του πρώτου κομματικού εντύπου, του

Revolutsionnaya Rossiya (Επαναστατική Ρωσία) (Hildermeier, 2002: 27-50).

Οι σοσιαλεπαναστάτες θεωρούσαν τους ίδιους «επαναστατική πρωτοπορία» και όχι τους σοσιαλδημοκράτες. Αντίθετα με τους τελευταίους, επιθυμούσαν να ενοποιήσουν όχι ένα τμήμα μόνο των καταπιεζόμενων τάξεων, αλλά το σύνολο, δηλαδή εργάτες, χωρικούς και διανοούμενους. Θεωρούσαν ότι μόνο ένα τέτοιο ενιαίο μέτωπο όλου του «λαού» θα μπορούσε να ανατρέψει την απολυταρχία και τον καπιταλισμό. Υπερτόνιζαν τη θέση της διανόησης και πίστευαν ότι ήταν η μόνη δύναμη που μπορούσε να δείξει το δρόμο προς την ελευθερία. Βασικό τους αίτημα ήταν κοινωνικοποίηση της γης στο πλαίσιο της λογικής της αναβίωσης της παλαιάς κοινότητας, ενώ αντίθετα οι σοσιαλδημοκράτες υποστήριζαν την εθνικοποίηση-κρατικοποίηση της γης (Hildermeier, 2002: 75-77). Σε κάθε περίπτωση πίστευαν όμως πως ο αγροτικός πληθυσμός μπορούσε να είναι νικητής μόνο εάν ενοποιούνταν με το βιομηχανικό προλεταριάτο. Ο Τσερνόφ επιχείρησε να αντιπαρεταθεί όχι μόνο με τους Ρώσους μαρξιστές, αλλά και με τις θεωρίες του Μαρξ και του Ένγκελς για τη φυσιογνωμία των αγροτικών τάξεων. Ο Λένιν, αλλά και άλλοι σοσιαλδημοκράτες, επιχείρησαν να αντιπαρεταθούν θεωρητικά με τους σοσιαλεπαναστάτες χρησιμοποιώντας πολλά από τα παλιά επιχειρήματα εναντίον των «ποπολιστών».

Οι σοσιαλεπαναστάτες ήταν το μόνο οργανωμένο αριστερό κόμμα στη Ρωσία που περιέλαβε τερροριστικές τακτικές στο πρόγραμμά του και την τακτική του. Έφτασαν να θεωρούνται το «κόμμα του τρόμου», καθώς ήταν «διάσημοι» για τις «επαγγελματικά» σχεδιασμένες και συνήθως επιτυχημένες δολοφονικές απόπειρες κατά εκπροσώπων της κεντρικής διοίκησης στην Πετρούπολη, τη Μόσχα και τις μεγάλες επαρχιακές πόλεις. Ιδρύθηκε στα 1901 μια ξεχωριστή τερροριστική μονάδα που έλαβε το όνομα «Οργάνωση Μάχης». Οι εκτελέσεις γίνονταν κατ' εντολή της κομματικής ηγεσίας (*Με τη μάχη στο αίμα*, 2008: 57-60). Ο τερρορισμός αποτέλεσε το βασικό θέμα πάνω

στο οποίο διασπάστηκε το σοσιαλεπαναστατικό ρεύμα κατά το Δεύτερο Συνέδριο το 1906 στην Ιμάτρα στους «Σοσιαλεπαναστάτες Μαξιμαλιστές» από τα αριστερά και «Λαϊκούς Σοσιαλιστές» από τα δεξιά. Οι μαξιμαλιστές υιοθετούσαν όχι μόνο επιθέσεις εναντίον των πολιτικών και κυβερνητικών στόχων, αλλά επίσης και εναντίον οικονομικών στόχων, δηλαδή εναντίον μεγαλογαιοκτημόνων, ιδιοκτητών εργοστασίων κ.λπ. Την περίοδο 1905-1906 ο οικονομικός τερρορισμός των μαξιμαλιστών πήρε διάφορες μορφές, συμπεριλαμβανομένων του «αγροτικού τερρορισμού», του «εργοστασιακού τερρορισμού» και των επαναστατικών απαλλοτριώσεων. Οι λαϊκοί σοσιαλιστές απέρριπταν συνολικά τον τερρορισμό. Επίσης, οι μαξιμαλιστές διαφώνησαν με τη λογική των δύο σταδίων της επανάστασης, ότι δηλαδή θα προηγηθεί η αστικοδημοκρατική επανάσταση και έπειτα θα ακολουθήσει η προλεταριακή-σοσιαλιστική επανάσταση. Ακόμα, οι λαϊκοί σοσιαλιστές διαφώνησαν με το πρόγραμμα περί κοινωνικοποίησης της γης υποστηρίζοντας την κρατικοποίηση-εθνικοποίηση (Hildermeier, 2002). Στα 1907 οι σοσιαλεπαναστάτες στο σύνολό τους διέθεταν 45.000 ενεργά μέλη, ενώ οι ενεργοί υποστηρικτές τους υπολογίζονταν περίπου σε 300.000.

Οι μαξιμαλιστές θα φτάσουν στη μέγιστη δύναμή τους το 1907, αριθμώντας 2.500 ενεργά μέλη σε όλη τη Ρωσία. Η σημαντικότερη προσούρα τους Ο *Εξαγγελισμός του ανθρώπινου είδους* γράφτηκε το 1907 από τον Ιβάν Παβλόφ (Ivan Pavlov). Σύμφωνα με αυτόν, το ανθρώπινο είδος δεν διαχωρίζεται μόνο σε «εθνικές φυλές», αλλά επίσης σε «ηθικές φυλές». Οι φορείς της πολιτικής εξουσίας (κυβερνητικής, γραφειοκρατίας, αστυνομίας), καθώς και της οικονομικής εξουσίας (καπιταλιστές και άλλοι εκμεταλλευτές), αποκτούν τόσο πολλά αρνητικά χαρακτηριστικά που θα πρέπει –βάσει της ηθικής απαξίας τους– να απομονωθούν ως ξεχωριστό είδος. Η ανώτερη «ηθική φυλή» αποτελούνταν από όσους εναντιώνονταν σε αυτά τα «σαρκοβόρα αρπακτικά» με εξέχοντα μέλη τους επαναστάτες

τερροριστές (*Με τη μάχη στο αίμα*, 2008: 74-75· Hildermeier, 2002).

Για τον Λένιν και τους μπολσεβίκους η «σωστή θέση» πάνω στο θέμα του τερρορισμού δεν μπορούσε να διευθετηθεί άπαξ και διά παντός. Η θέση του διέφερε ανάλογα με τους πολιτικούς στόχους του. Πριν την επανάσταση του 1905, ο Λένιν διαχωριζόταν από κάθε είδους τερροριστική πράξη. Όμως, όταν λάμβανε τεράστιες διαστάσεις και αφορούσε κυριολεκτικά κάθε εκμεταλλεζόμενο κοινωνικό στρώμα, ο Λένιν προσέγγιζε το ζήτημα ότι ως μέσο ατομικής διαμαρτυρίας, αλλά ως στοιχείο κοινωνικοπολιτικής εξέγερσης κατά ολόκληρης της κοινωνικοπολιτικής τάξης. Σε κάθε περίπτωση τα μέλη της βάσης του Κόμματος συμμετείχαν πολύ συχνά σε βίαιες ενέργειες εναντίον ιδιοκτητών, μπράβων και κρατικών αξιωματούχων ή συμμετείχαν σε απαλλοτριώσεις. Οι μενσεβίκοι σοσιαλδημοκράτες ήταν οι πιο συνεπείς στο να απορρίπτουν τον τερρορισμό ως μέθοδο πολιτικής πάλης. Παρ' όλα αυτά, οι μενσεβίκοι θεωρούσαν τους τερροριστές ως «συντρόφους που πήραν τον λάθος δρόμο» και ποτέ ως εχθρούς της επανάστασης. Σε πολλές μάλιστα περιπτώσεις εξέφραζαν το θαυμασμό τους για ηρωικές πράξεις τους (*Με τη μάχη στο αίμα τους*, 2008: 38-39).

Η επανάσταση του 1905

Στις αρχές του 20ού αιώνα, οι Ρώσοι φιλελεύθεροι ίδρυσαν την «Ένωση των Zemstvo Συνταγματικών» (1903) και την «Ένωση της Απελευθέρωσης» (1904) υποστηρίζοντας τη συνταγματική μοναρχία. Οι Ρώσοι φιλελεύθεροι εξέφραζαν τα συμφέροντα της ήδη διαμορφωμένης αστικής τάξης η οποία διεκδικούσε συμμετοχή στην εξουσία και εκσυγχρονισμό του κράτους. Τα Zemstvo ήταν μια μορφή τοπικής διακυβέρνησης που θεσπίστηκαν στα 1864 κατά τη διάρκεια μεγάλων φιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων από τον τσάρο Αλέξανδρο Β'. Στις 13 Δεκεμβρίου [30 Νοεμβρίου] 1904, η Δούμα της Μόσχας ενέκρινε ένα ψήφισμα που ζητούσε σύ-

σταση εκλεγμένου εθνικού νομοθετικού σώματος, την πλήρη ελευθερία του Τύπου και την ελευθερία της θρησκείας. Παρόμοια ψηφίσματα και τις εκκλήσεις ακολούθησαν από τις Δούμες άλλων πόλεων και συμβούλια Zemstvo. Τον Νοέμβριο του 1904 οργανώθηκε ένα συνέδριο των Zemstvo. Σε αυτό συμμετείχαν φιλελεύθεροι γαιοκτήμονες, βιομήχανοι, καθηγητές, δικηγόροι, γιατροί, οικονομολόγοι κ.λπ. Στην πράξη δεν διεκδικούσαν ανατροπή του τσαρισμού, αλλά έναν επικερδή συμβιβασμό.

Από τις επαναστατικές οργανώσεις, μόνο οι μενσεβίκοι ενθουσιάστηκαν με αυτές τις αντιπολιτευτικές εκδηλώσεις και κάλεσαν τους εργάτες να στηρίξουν τους φιλελεύθερους, ενώ ταυτόχρονα απέφευγαν κάθε ακραία ενέργεια για να μην τους τρομάξουν. Η πολιτική των μενσεβίκων δημοσιεύτηκε στη μπροσουρά του Μαρτίνοφ (Martynov) με τίτλο *Δυο δικτατορίες* (1904). Σε αυτή τόνιζε ότι η επανάσταση που έρχεται θα είναι μια αστική επανάσταση και στην περίπτωση που το προλεταριάτο στραφεί εναντίον της τότε υπάρχει ο κίνδυνος επαναφοράς της απολυταρχίας στην αρχική της μορφή.

Την ίδια περίοδο οι δολοφονίες αξιωματούχων και προσωπικοτήτων, μεταξύ των οποίων και εξέχοντα στελέχη της κυβέρνησης, έδιναν ολοένα και περισσότερο την αίσθηση ενός καθεστώτος σε αποσταθεροποίηση. Μέσα σε αυτό το κλίμα κηρύχθηκε στα 1904 ο Ρωσοϊαπωνικός Πόλεμος. Ο τσάρος Νικόλαος Β' προσπάθησε να καταπραΰνει την ένταση και να διευρύνει τις συμμαχίες του, επιχειρώντας να ικανοποιήσει αρκετά από τα αιτήματα των φιλελευθέρων. Στις 25 Δεκεμβρίου 1904 ο τσάρος εξέδωσε ένα μανιφέστο στο οποίο υποσχόταν τη διεύρυνση της εξουσίας των Zemstvo και των τοπικών δημοτικών συμβουλίων, ασφάλεια για τους βιομηχανικούς εργάτες, την κατάργηση των εθνικών διακρίσεων και την κατάργηση της λογοκρισίας. Όμως, απουσίαζε το σημαντικότερο, δηλαδή η συγκρότηση εκλεγμένου νομοθετικού σώματος.

Μέσα στην εργατική τάξη της Πετρούπολης και κυρίως στους εργάτες της Βι-

ομπχανιάς Πουτίλοφ που απασχολούσε 12.000 εργάτες, κεντρικό ρόλο έπαιζε ένας ιερέας, ο Γκεόργκι Γκαπόν (Georgy Garon). Είχε ιδρύσει μια σειρά από νόμιμες εργατικές οργανώσεις που είχαν το χαρακτήρα «ταμείου αλληλοβοήθειας», αλλά σταδιακά εξελίχθηκαν σε εργατικές λέσχες. Όλοι οι σοσιαλδημοκράτες βρέθηκαν εκτός αυτού του κινήματος και όταν, στα τέλη του 1904, προσπάθησαν να το πλησιάσουν δέχθηκαν εχθρική αντίδραση από τους εργάτες. Τον Ιανουάριο του 1905, ύστερα από μια μικρή αφορμή, στα γιγαντιαία εργοστάσια Πουτίλοφ κηρύχθηκε απεργία που εξελίχθηκε σε γενική απεργία σε όλα τα εργοστάσια της Πετρούπολης. Τα αρχικά αιτήματα που προωθούσε ο Γκαπόν ήταν κυρίως οικονομικά: οκτάωρο, αύξηση στο κατώτερο ημερομίσθιο, βελτίωση συνθηκών υγιεινής και την παροχή δωρεάν ιατρικής βοήθειας. Με την επίδραση όμως των μενσεβίκων, προστέθηκε μια ολόκληρη σειρά πολιτικών αιτημάτων: ελευθερία συνάθροισης για τους εργάτες, γη για τους αγρότες, ελευθερία λόγου και τύπου, διαχωρισμός Εκκλησίας και κράτους, παύση του Ρωσοϊαπωνικού Πολέμου και τέλος σύγκληση μιας συντακτικής συνέλευσης. Στις 9 Ιανουαρίου, ημέρα Κυριακή, περίπου 200.000 άοπλοι με επικεφαλής τον Γκαπόν συγκεντρώθηκαν φέροντας εικόνες και πορτρέτα του τσάρου στην πλατεία των Χειμερινών Ανακτόρων της Πετρούπολης. Ο τσάρος δεν δέχτηκε ν' ακούσει τα αιτήματα του πλήθους και διέταξε τη φρουρά του να τους διαλύσει. Περίπου 1000 σκοτώθηκαν και άλλοι 2000 τραυματίστηκαν. Όπως δήλωσε ο ίδιος ο Γκαπόν: «Δεν έχουμε πια τσάρο. Ένα ποτάμι αίμα χωρίζει τον τσάρο από το λαό».

Η «αιματηρή Κυριακή» αποτέλεσε το πρελούδιο της επανάστασης. Η δημόσια αγανάκτηση για τα γεγονότα της Πετρούπολης προκάλεσε μια σειρά μαζικών απεργιών που εξαπλώθηκαν γρήγορα σε όλα τα βιομηχανικά κέντρα της Ρωσικής Αυτοκρατορίας. Μέχρι το τέλος του Ιανουαρίου του 1905, απεργούσαν το σύνολο των βιομηχανικών εργατών στη ρωσική Πολωνία και σχεδόν ο μισός εργατικός πληθυσμός των βιομηχανιών της Ευρω-

παϊκής Ρωσίας, ενώ απεργίες ξέσπασαν στη Φινλανδία και τις ακτές της Βαλτικής. Τον Φεβρουάριο οι απεργίες έφτασαν στον Καύκασο, ενώ τον Απρίλιο πέρασαν και τα Ουράλια. Στις 26 Οκτωβρίου 1905, πάνω από δύο εκατομμύρια εργάτες βρίσκονταν σε απεργία, ενώ δεν λειτουργούσε σχεδόν κανένας σιδηρόδρομος σε ολόκληρη τη Ρωσία.

Σε όλες τις πόλεις ιδρύονταν και λειτουργούσαν εργατικά συνδικάτα. Στην Πετρούπολη δημιουργήθηκε στις 13 Οκτώβρη το «Σοβιέτ Εργατών Αντιπροσώπων». Οργανώθηκε από τους σοσιαλεπαναστάτες και από μια ομάδα μενσεβίκων σοσιαλδημοκρατών με επικεφαλής τον Τρότσκι. Αντιπροσώπευε περίπου 200.000 εργάτες, τους μισούς εργάτες της πρωτεύουσας. Στην ακμή του, στο σοβιέτ συμμετείχαν 562 αντιπρόσωποι. Το σοβιέτ οργάνωσε τους εργαζόμενους, κατεύθυνε τις πολιτικές απεργίες και διαδηλώσεις, εξόπλιζε τους εργάτες και προστάτησε τον πληθυσμό από τα πογκρόμ. Πολύ γρήγορα, απέκτησε λειτουργίες πολύ ευρύτερες από αυτές μιας απεργιακής επιτροπής αποτελώντας το έμβρυο μιας κυβέρνησης των εργατών. Το σοβιέτ της Πετρούπολης έκανε δημοφιλή την ιδέα των σοβιέτ πέρα από την πρωτεύουσα και ανάμεσα στον Οκτώβρη και τον Δεκέμβρη του 1905 σε όλα τα μεγάλα ή μικρότερα βιομηχανικά κέντρα συγκροτήθηκαν αντίστοιχα σοβιέτ, συνολικά 40 (Κλιφ, 2009: 119). Το σοβιέτ της Πετρούπολης με γένη τον Τρότσκι κράτησε 50 μέρες μέχρι τις 3 Δεκέμβρη του 1905, όταν συνελήφθησαν όλα τα μέλη του. Η ήττα της απεργίας του καθόρισε την τύχη του, παρ' ότι αμέσως συγκροτήθηκε ένα δεύτερο σοβιέτ.

Παράλληλα, στο πολεμικό μέτωπο ο ρωσικός στρατός ηττήθηκε από τους Ιάπωνες αφήνοντας χιλιάδες νεκρούς. Ναυτικές ανταρσίες έλαβαν χώρα στη Σεβαστούπολη, το Βλαδιβοστόκ και την Κρονστανόδη. Στις 15 Ιουνίου 1905 στασίασε και το πλήρωμα του θωρηκτού *Ποτέμκιν*. Η κυβέρνηση βρέθηκε να μάχεται ενάντια σε πολυάριθμους εχθρούς: αγρότες που σκότωναν γαιοκτήμονες και έβαζαν φωτιά στις περιουσίες τους, απεργούς που

μάχονταν στα οδοφράγματα, στρατιώτες και ναύτες που πυροβολούσαν τους αξιωματικούς ή τους πετούσαν από το καράβι, ενώ δολοφονικές ενέργειες επεκτεινόταν σε βαθμό πρωτόγνωρο, αγγίζοντας σχεδόν όλα τα επαναστατημένα στρώματα, μη ρωσικές εθνότητες οπλίζονταν ενάντια στις αυτοκρατορικές αρχές στις παραμεθόριες περιοχές, ριζοσπαστικές ομάδες που αποκτούσαν τον έλεγχο ολόκληρων πόλεων και τέλος τη διανόηση που ζητωκραύγαζε υπέρ της επανάστασης. Ο τρόμος από τις τρομοριστικές πράξεις έγινε τόσο διαδεδομένος, ώστε οι εφημερίδες εγκαινίασαν μια στήλη στην οποία απλά αναφερόταν καθημερινά η λίστα με τις πολιτικές δολοφονίες και απαλλοτριώσεις. Στο μεταξύ, ο τσάρος αναγκάστηκε να εκδώσει το *Μανιφέστο της 17ης Οκτωβρίου*, με το οποίο υποσχόταν πολιτικές ελευθερίες και σύσταση συμβουλευτικής Δούμας. Ήταν φανερό πως το καθεστώς δεν μπορούσε να κυβερνήσει με τις παλιές μεθόδους (*Με τη μάχη στο αίμα τους*, 2008: 126-128).

Τον Οκτώβρη και τον Νοέμβρη, οι ηγέτες των μενσεβίκων στην Πετρούπολη, ιδιαίτερα ο Φιοντόρ Νταν (Fyodor Dan) και ο Αλεξάντρ Μαρτίνοφ (Aleksandr Martynov) επηρεάστηκαν από τον Τρότσκι και διακήρυτταν ότι η αστική τάξη ήταν αντεπαναστατική και προετοίμαζαν την κατάληψη της εξουσίας με την εγκαθίδρυση μιας επαναστατικής προσωρινής κυβέρνησης. Η επαναστατική μέθη επηρέασε και τους μενσεβίκους της Μόσχας. Οι μπολσεβίκοι ήταν, ωστόσο, οι μόνοι που σταθερά υποστήριζαν τη δημιουργία μιας νέας εξουσίας. Όμως, η Επιτροπή των Μπολσεβίκων της Πετρούπολης έδειξε αρχικά εχθρότητα απέναντι στα σοβιέτ θεωρώντας τα «πολιτικά άμορφες και σοσιαλιστικά ανώριμες εργατικές οργανώσεις δημιουργημένες από το αυθόρμητο επαναστατικό κίνημα του προλεταριάτου». Με την παρέμβαση του Λένιν από το εξωτερικό άλλαξαν στάση και συμμετείχαν στο σοβιέτ. Με τη σύλληψη των μελών του πρώτου σοβιέτ και, στην ουσία, την ήττα της ηγεσίας των μενσεβίκων, οι μπολσεβίκοι επιχειρήσαν να αναλάβουν αυτοί τα νήια της επανάστα-

σης, πρωταγωνιστώντας στην τελευταία εξέγερση των εργατών στις 9 Δεκέμβρη και η οποία κράτησε 7 μέρες. Το δεύτερο σοβιέτ της Πετρούπολης συνελήφθηκε στις αρχές Ιανουαρίου 1906. Παράλληλα, οι μπολσεβίκοι κυριάρχησαν στο σοβιέτ της Μόσχας. Γενικά όμως, δεν κατάφεραν να παίξουν τον ίδιο πρωταγωνιστικό ρόλο στην επαναστατική διαδικασία σε σχέση με τις άλλες επαναστατικές οργανώσεις.

Το νέο πολιτικό σύστημα και η ήττα της επανάστασης

Στη νέα Δούμα που συγκροτήθηκε αναδύθηκαν νέα πολιτικά κόμματα. Η «Ένωση της 17 Οκτώβρη» ήταν ένα κεντρώο συντηρητικό πολιτικό κόμμα. Ιδρύθηκε στα τέλη του 1905 και εξέφραζε το πνεύμα του μανιφέστου του τσάρου. Ηγέτης του ήταν ο Αλεξάντερ Γκούτσκοφ (Alexander Guchkov) και μέλη φιλελεύθεροι ευγενείς, επιχειρηματίες και μερικοί γραφειοκράτες. Οι «οκτωβριστές» παρέμεναν σταθερά προσηλωμένοι σε ένα σύστημα συνταγματικής μοναρχίας. Υποστήριζαν την αγροτική μεταρρύθμιση και τη διατήρηση του ιδιωτικού χαρακτήρα της αγροτικής καλλιέργειας. Στήριξαν την κυβέρνηση Στολίπιν στην απροθυμία της να παράσχει πολιτική αυτονομία στις εθνικές μειονότητες. Ξεχωριστό κόμμα, προερχόμενο από την «ποπουλιστική» παράδοση ήταν οι τρουνοβίκοι (εργατικοί), μία διάσπαση των σοσιαλεπαναστατών μέσα στη νέα Δούμα. Από τις τάξεις του προήρθε και ο Αλεξάντερ Κερένσκι (Alexandr Kerensky).

Ένα άλλο κόμμα ήταν το «Συνταγματικό Δημοκρατικό Κόμμα», που ιδρύθηκε στη Μόσχα τον Οκτώβριο του 1905. Από τα αρχικά του στα ρωσικά έμεινε γνωστό ως «καντέτς». Οι Κονσταντίν Κάβελιν (Konstantin Kavelin) και Μπόρις Τσιτσερίν (Boris Tsitserin) ήταν οι θεωρητικοί των συνταγματικών. Τοποθετήθηκαν ως φιλελεύθεροι ριζοσπάστες στα αριστερά από τους οκτωβριστές, παρά το γεγονός ότι το 60% των καντέτς ήταν ευγενείς. Σε αντίθεση με τους οκτωβριστές υποστήριζαν καθολική ψηφοφορία (ακόμη και

δικαίωμα ψήφου στις γυναίκες) και μια συντακτική συνέλευση που θα καθορίσει μορφή διακυβέρνησης της χώρας. Στη νέα βουλή συμπάχησαν με τους τρου-ντόβικ, οι οποίοι αποτελούσαν την πλειοψηφία στη Δούμα. Όταν μετά το 1906 η επανάσταση υποχώρησε οι «καντέτς» εγκατέλειψαν τις επαναστατικές και δημοκρατικές διακηρύξεις και δήλωσαν την υποστήριξή τους σε μια συνταγματική μοναρχία. Η κυβέρνηση, ωστόσο, παρέμεινε καχύποπτη απέναντί τους.

Το «Σοσιαλιστικό Επαναστατικό Κόμμα», όπως είδαμε, διαδραμάτισε ενεργό ρόλο στη Ρωσική Επανάσταση του 1905. Παρά το γεγονός ότι δεν συμμετείχε επισήμως στις εκλογές για την πρώτη κρατική Δούμα, εξελέγησαν 34 σοσιαλεπαναστάτες, ενώ 37 εκλέχθηκαν στη δεύτερη Δούμα το 1907. Οι σοσιαλεπαναστάτες είχαν μεγάλη επιτυχία στα πολύ μεγάλα εργοστάσια των χιλιάδων εργατών, ενώ οι σοσιαλδημοκράτες στα μικρά και μεσαία εργοστάσια μεγέθους 50-100 εργατών. Η αιτία για την επιτυχία των σοσιαλεπαναστατών στα μεγάλα εργοστάσια έγκειται ότι σε αυτά κυριαρχούσαν οι ανειδίκευτοι εργάτες που είχαν έρθει πρόσφατα από τα χωριά. Οπότε, συγκροτούσαν την πολιτική τους συνείδηση σε μια ενότητα με τους αγρότες. Αντίθετα, στα μικρά και μεσαία εργοστάσια κυριαρχούσαν οι δεύτερης γενιάς εργάτες και οι περισσότερο ειδικευμένοι οι οποίοι είχαν συγκροτημένη εργατική συνείδηση.

Στο στρατόπεδο των σοσιαλδημοκρατών, οι διαχωριστικές γραμμές μεταξύ μπολσεβίκων και μενσεβίκων σκλήρυναν τον Απρίλιο του 1905, όταν οι πρώτοι πραγματοποίησαν μια συνάντηση στο Λονδίνο μόνο για μπολσεβίκους, την οποία ονόμασαν 3ο Συνέδριο του Κόμματος. Οι μενσεβίκοι οργάνωσαν ένα αντίπαλο συνέδριο και η διάσπαση οριστικοποιήθηκε με αυτόν τον τρόπο. Καθώς η Ρωσική Επανάσταση του 1905 εξελισσόταν, οι μπολσεβίκοι, οι μενσεβίκοι και μικρότερα μη ρωσικά σοσιαλδημοκρατικά κόμματα επιχειρήσαν να επανενωθούν κατά το 4ο Συνέδριο του ΣΔΕΚΡ στη Στοκχόλμη τον Απρίλιο του 1906. Ο ορισμός του Μαρτόφ για το χαρακτήρα των μελών

του κόμματος που είχε επικρατήσει κατά το Δεύτερο Συνέδριο αντικαταστάθηκε από τον ορισμό του Λένιν. Ταυτόχρονα, αναδείχθηκαν μια σειρά από διαφωνίες αναφορικά με τις συμμαχίες και τη στρατηγική.

Οι διαφορετικές αντιλήψεις των δύο ομάδων παρουσιάστηκαν αναλυτικά στο βιβλίο του Λένιν *Δύο τακτικές της σοσιαλδημοκρατίας στη δημοκρατική επανάσταση* που εκδόθηκε στη Γενεύη το 1905. Και οι δύο φράξεις συμφωνούσαν ότι η Ρωσία δεν είχε αναπτυχθεί σε τέτοιο βαθμό ώστε ο σοσιαλισμός να είναι δυνατόν να εφαρμοστεί. Πίστευαν εξίσου ότι η επανάσταση που θα ανέτρεπε το τσαρικό καθεστώς θα ήταν αστικοδημοκρατική και ότι ωστόσο η εργατική τάξη όφειλε να συμμετέχει σε αυτήν. Ο Λένιν όμως υποστήριζε ότι η σοσιαλδημοκρατία έπρεπε να συμμαχεί με την επαναστατική δημοκρατική αστική τάξη και όχι με τη φιλελεύθερη μοναρχική αστική τάξη η οποία είχε στόχο την αναπαλαίωση του τσαρικού καθεστώτος. Ταυτόχρονα, υποστήριζε ότι καθήκον της σοσιαλδημοκρατίας δεν είναι μόνο να παραμένει «κόμμα ακραίας επαναστατικής αντιπολίτευσης», αλλά και να διεκδικεί την εξουσία. Σε κάθε περίπτωση, μετά τον Δεκέμβριο του 1905 οι μενσεβίκοι έτειναν να συνεργάζονται περισσότερο με τα φιλελεύθερα αστικά δημοκρατικά κόμματα όπως το Συνταγματικό Δημοκρατικό, επειδή τους θεωρούσαν φυσικούς ηγέτες μιας αστικοδημοκρατικής επανάστασης. Στο αγροτικό ζήτημα οι μπολσεβίκοι υποστήριξαν την ιδέα της εθνικοποίησης ολόκληρης της γης για να ξεριζωθούν τα υπολείμματα της δουλοπαροικίας. Τελικά, επικράτησαν οι απόψεις των μενσεβίκων για δημοτικοποίηση της γης των γαιοκτημόνων, η οποία στη συνέχεια θα νοικιαζόταν στους αγρότες.

Μέχρι το Τέταρτο Συνέδριο οι μπολσεβίκοι είχαν ένα σύνολο 13.000 μελών και οι μενσεβίκοι 18.000. Το 1907 το σύνολο των μελών του ΣΔΕΚΡ είχε φτάσει τις 150.000. Οι μπολσεβίκοι 46.163, οι μενσεβίκοι 38.174, η Μπουντ 25.468, το πολωνικό κόμμα 25.654 και το λεττονικό κόμμα 13.000. Οι δύο φράξεις διατήρη-

σαν διακριτές δομές και συνέχισαν να λειτουργούν ξεχωριστά. Στη συνέχεια, το Πέμπτο Συνέδριο έλαβε χώρα στο Λονδίνο τον Μάιο του 1907, όπου οι μπολσεβίκοι ήταν η πλειοψηφία, αλλά οι αντίπαλες πολιτικές ομάδες συνέχισαν να λειτουργούν ανεξάρτητα η μια από την άλλη (Καρδούλιας, 2007: 33-40). Διακριτή παρουσία είχε ο Τρότσκι, ο οποίος συγκρότησε μια μικρότερη ενδιάμεση ενωτική ομάδα και επικείρησε να θεωρητικοποιήσει την εμπειρία της επανάστασης με το έργο του *Η διαρκής επανάσταση*.

Το πιο σημαντικό θέμα που απασχόλησε τις εργασίες της πρώτης Δούμας στα 1906 ήταν το αγροτικό ζήτημα. Ο πρωθυπουργός Πιότρ Στολίπιν (Piotr Stolypin) προωθούσε μια αγροτική μεταρρύθμιση, με σκοπό να αμβλύνει τη δυσαρέσκεια του αγροτικού πληθυσμού και στη δημιουργία ενός στρώματος εύπορων και συντηρητικών αγροτών, που θα λειτουργούσαν ως υποστηρικτές της κοινωνικής τάξης και γαλήνης και ευρύτερα του νέου τσαρικού καθεστώτος. Επίσης, προσπάθησε να βελτιώσει το επίπεδο ζωής των βιομηχανικών εργατών στις πόλεις και να αυξήσει τη δύναμη των τοπικών κυβερνήσεων. Μπροστά στη δυσαρέσκεια των αγροτών και την άρνηση των βασικών κομμάτων να συνεργαστούν με την κυβέρνηση, ο τσάρος διέλυσε τη Δούμα τον Ιούλιο του 1906. Μετά τη διάλυση και της δεύτερης Δούμας τον Ιούνιο του 1907, το βάρος των ψήφων των μελών της άλλαξε υπέρ των ευγενών και των πλουσίων, μειώνοντας την αξία της ψήφου των κατώτερων τάξεων. Αυτό επηρέασε το αποτέλεσμα των εκλογών για την τρίτη Δούμα, που, σαφώς πιο συντηρητική, ήταν πιο πρόθυμη να συνεργαστεί με την κυβέρνηση. Σε αυτήν επικράτησαν κυρίως τα μέλη του κόμματων της 17ης Οκτώβρη. Όμως, ο προϋπολογισμός που πρότεινε ο Στολίπιν απορρίφθηκε από την τρίτη Δούμα την άνοιξη του 1911, με αποτέλεσμα την παραίτησή του από το αξίωμα του πρωθυπουργού.

Η διάλυση της πρώτης και της δεύτερης Δούμας συνοδεύτηκε με το τέλος της επανάστασης του 1905. Η κυβέρνηση του

Στολίπιν υποστήριζε την επάνοδο στην καθαρή απολυταρχία, ενώ υιοθέτησε αιματηρή καταστολή και τρομοκρατία για να αντιμετωπίσει το τεράστιο κύμα επαναστατικού τερρορισμού. Έτσι, η περίοδος 1907-1910 χαρακτηρίζεται ως περίοδος άγριας αντίδρασης. Πάνω από 3.000 ύποπτοι καταδικάστηκαν από ειδικά δικαστήρια μεταξύ 1906 και 1909. Η Οχράνα κατάφερε να διαβρώσει όλες σχεδόν τις κομματικές οργανώσεις, προκαλώντας μια ατμόσφαιρα καχυποψίας και αμοιβαίας δυσπιστίας παραλύοντας κάθε πρωτοβουλία (Κλιφ, 1995: 231-235). Το χαμηλό ηθικό και η επικρατούσα κατήφεια στους επαναστατικούς κύκλους εντάθηκε, όταν αποκαλύφθηκε ότι ο υπεύθυνος της ομάδας «Οργάνωση Μάχης» των σοσιαλεπαναστατών, η καρδιά του κατεξοχόν τερροριστικού κόμματος, Έβνο Άζεφ (Yevno Azeff) ήταν πράκτορας της Οχράνα. Μέσα σε αυτό το κλίμα το κόμμα των σοσιαλεπαναστατών σχεδόν αποδιαρθρώθηκε, ενώ με απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής σταμάτησαν όλες οι μάχιμες δραστηριότητες (*Με τη μάχη στο αίμα τους*, 2008: 191-195). Συγκεκριμένα, στην Πετρούπολη το κόμμα έπαψε πλέον να υπάρχει.

Οι παρακαταθήκες του 1905

Η ρωσική κοινωνία ήδη από τις αρχές του 18ου αιώνα φαινόταν ότι θα κινηθεί σε μια παράλληλη τροχιά προς τη Δυτική Ευρώπη. Στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ού αιώνα, ο πρωτογενής τομέας της αγροτικής παραγωγής είχε εκχρηματιστεί και ενταχθεί πλήρως στην καπιταλιστική αγορά με άμεση συνέπεια την έντονη κοινωνική διαστρωμάτωση στο εσωτερικό των αγροτικών κοινοτήτων, αλλά και την πρόκληση μιας σημαντικής αγροτικής εξόδου, ικανής να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για την εκβιομηχάνιση. Παρά την αργή διαδικασία σταθεροποίησης του νέου προλεταριακού πληθυσμού στη νέα κοινωνική θέση, η Ρωσική Αυτοκρατορία μέσα σε ένα σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα υποστήριξε και πέτυχε να αναπτύξει έναν τεράστιο βιομηχανικό τομέα. Παρά το γεγονός ότι

ο βιομηχανικός τομέας αντιστοιχούσε σε ένα μικρό σχετικά τμήμα του συνόλου της παραγωγικής βάσης, καθώς κυριαρχούσε αριθμητικά η αγροτική παραγωγή, διέθετε ωστόσο μια πολύ ισχυρή δυναμική. Το κάθε εργοστάσιο στην Πετρούπολη απασχολούσε πρωτόγνωρα τεράστιους αριθμούς εργατών, π.χ. το διάσημο εργοστάσιο Πουτίλοφ έφτανε τους 12.000 ανθρώπους, δημιουργώντας νέες ποιότητες και δυναμικές τόσο στην ίδια την αστική τάξη, όσο και στην εργατική τάξη.

Οι συνθήκες αυτές προκαλούσαν νέες και έντονες κοινωνικές αντιθέσεις οι οποίες δεν θα μπορούσαν να επιλυθούν μέσα σε ένα θεσμικό πλαίσιο τύπου Παλαιού Καθεστώτος. Οι τσαρικές κυβερνήσεις οργάνωσαν συνειδητά «από τα πάνω» τη βιομηχανική και καπιταλιστική ανάπτυξη προσπαθώντας να ισχυροποιήσουν τη θέση της Ρωσίας στον σύγχρονο καπιταλιστικό κόσμο και επικείμενη να στηριχθούν στα νέα μεγαλοαστικά στρώματα. Ωστόσο, ολόένα και περισσότερο το τσαρικό καθεστώς απομονωνόταν από την κοινωνία, στρέφοντας εναντίον του περισσότερα κοινωνικά στρώματα, καθώς τα πολιτικά εργαλεία άσκησης της πολιτικής δεν ταίριαζαν με τη νέα πραγματικότητα και αδυνατούσε να συνταιριάξει τις δομές του Παλαιού Καθεστώτος με σύγχρονες δομές ενσωμάτωσης και κοινωνικών συμμαχιών.

Οι κοινωνικές αυτές διεργασίες δημιουργούσαν τις προϋποθέσεις για την εμφάνιση ριζοσπαστικών ιδεών στα μικροαστικά στρώματα, στρέφοντας προς τις σοσιαλιστικές ιδέες μια σημαντική μερίδα προοδευτικών διανοουμένων και φοιτητών. Με αυτό τον τρόπο συγκροτήθηκε στη Ρωσία ένα νέο μοντέλο κοινωνικών συμμαχιών, κατά το οποίο μερίδες των μικροαστικών στρωμάτων αναγνωρίζουν είτε στα αγροτικά στρώματα είτε στην νεοεμφανιζόμενη εργατική τάξη την ικανότητα της συνολικής επίλυσης του αδιεξόδου της κοινωνικής κρίσης με την ανατροπή του καπιταλιστικού συστήματος και τη μετάβαση σε ένα σοσιαλιστικό μοντέλο οργάνωσης της παραγωγής. Ένα τμήμα των διανοουμένων, οι «ποπουλιστές» χρησιμοποιώντας αναλυτικά ερ-

γαλεία, που προέρχονται από τη Γαλλική Επανάσταση προσβλέπουν στον πρωτόπορο ρόλο της αποτελούς αγροτικής τάξης. Συλλαμβάνουν την αγροτική τάξη ως ένα ενοποιημένο κοινωνικό σύνολο υποτελών που ονομάζουν «λαό», ενώ αργότερα προσθέτουν στο υποκείμενο «λαός» και τα εργατικά στρώματα. Ένα άλλο τμήμα διανοουμένων, χρησιμοποιώντας μαρξιστικά αναλυτικά εργαλεία προσβλέπει αποκλειστικά στην εργατική τάξη, για να προσαρμοστεί και να προβάλει στη συνέχεια ένα μοντέλο πολιτικής συμμαχίας εργατών και αγροτών, τους οποίους όμως επιμένει να κατανοεί ως διακριτά κοινωνικά σύνολα. Ωστόσο, η απόσταση μεταξύ των «ποπουλιστών» διανοουμένων και αγροτικών στρωμάτων και η αδυναμία αρχικά των αγροτικών στρωμάτων να επιτελέσουν τον προσδοκώμενο ρόλο απομονώνει και συνάμα ριζοσπαστικοποιεί σε πρακτικές τους «ποπουλιστές» διανοούμενους. Αντίθετα, οι μαρξιστές διανοούμενοι μπροστά στο αδύνατο της επανάστασης και την απόσταση από την εργατική τάξη βρίσκονται σε στρατηγική κρίση. Δικάζονται και επιλέγουν είτε την υποταγή στο αυθόρμητο είτε το κλείσιμο σε ένα κομματικό κάστρο.

Η επανάσταση του 1905 πράγματι αποτελεί τον προπομπό της επανάστασης του 1917. Εκεί, για πρώτη φορά, πραγματώνεται η πολιτική συγκρότηση της εργατικής τάξης και η ανάδυση της ως πολιτικό υποκείμενο, που οργανώνεται, μάχεται και διεκδικεί ως ενιαίο σώμα. Η εμπειρία της επαναστατικής διαδικασίας, με τις καταλήψεις, τις διαδηλώσεις, τα οδοφράγματα, τη βία σε συνδυασμό με την εμπειρία της συλλογικής οργάνωσης με νέες μορφές συνδικαλισμού, με τις νέες και πρωτότυπες μορφές πολιτικής οργάνωσης, όπως τα σοβιέτ, δημιουργούν άλματα. Ενώ τα εργατικά στρώματα μπήκαν στην επανάσταση υπό την καθοδήγηση ενός ιερέα, σύντομα στρατεύτηκαν μαζί στα επαναστατικά κόμματα. Αντίστοιχα βήματα κάνουν τα αγροτικά στρώματα. Ταυτόχρονα, το σύνολο των υπάλληλων τάξεων εξοικειώνονται με νέες μορφές δημοκρατίας και με τη μαζική επαναστατική βία.

Μέσα στην επανάσταση του 1905 οι οργανώσεις που φαίνεται να κερδίζουν είναι οι μενσεβίκοι σοσιαλδημοκράτες και οι σοσιαλεπαναστάτες. Αυτό συμβαίνει διότι οι από τα κάτω αυτές διαδικασίες φαίνεται αρχικά ότι συνθέτουν μια κοινωνική συμμαχία με κατεύθυνση αστικοδημοκρατικής επανάστασης. Δεν είναι τυχαίο ότι εμφανίζονται για πρώτη φορά οργανωμένες δυνάμεις φιλελεύθερων αστών με τους οποίους οι μενσεβίκοι επιλέγουν πολιτικές συμμαχίες. Οι μπολσεβίκοι φαίνεται να είναι οι ηττημένοι πολιτικά καθώς και μένουν έξω από το κίνημα και η εξέλιξη δεν αντιστοιχεί στα δικά τους σχέδια. Η πορεία όμως της επανάστασης με την υποχώρηση των αστικοδημοκρατικών κατακτήσεων ανατρέπει όλη την εικόνα. Όλα τα κόμματα που ηγήθηκαν της επανάστασης του 1905 και κέρδισαν πολιτικά μέσα από αυτή περνάνε πολιτική κρίση, ενώ ο τσαρικός απολυταρχισμός δείχνει να επιβιώνει σπέρνοντας την απογοήτευση. Το τσαρικό σύστημα επιχειρεί να εκμεταλλευτεί την ήττα της επανάστασης και να εφαρμόσει ένα εναλλακτικό σχέδιο οργάνωσης της κοινωνικής δομής και πολιτικής λειτουργίας.

Ελπίζει ότι η δημιουργία ενός ισχυρού μεσαίου στρώματος ιδιοκτητών καλλιεργητών αγροτών μπορεί να αποτελέσει το πολιτικό και κοινωνικό στήριγμα της απολυταρχίας στη νέα εποχή. Οι αντιφάσεις όμως του τσαρικού απολυταρχικού συστήματος και η απουσία διάθεσης για συμβιβασμό του με τα φιλελεύθερα αστικά στρώματα ωθούν το σχέδιο σε αποτυχία. Στα 1910 λοιπόν, το πολιτικό σύστημα βιώνει συνολικά ένα στρατηγικό αδιέξοδο και επιβιώνει ως πουκάμισο αδειανό απλά και μόνο γιατί δεν υπάρχει πολιτική δύναμη ή κοινωνική δυναμική εκ μέρους κάποιας κοινωνικής τάξης που να μπορεί να ανανεώσει το καθεστώς ή να επιβάλει συνολικά μια εναλλακτική κατεύθυνση. Ως εκ τούτου, η πολιτική σήψη του τσαρισμού ως πολιτικού και αναχρονιστικού συστήματος βαθαίνει κατά τη δεκαετία του 1910.

Σε καμία περίπτωση η επανάσταση του 1917 δεν θα είναι μια απλή επανάληψη του 1905. Όλα τα κόμματα και οι πολιτικές δυνάμεις, αλλά και οι κοινωνικές τάξεις θα διαθέτουν ωστόσο στη συλλογική τους μνήμη όλη την προηγούμενη εμπειρία. **T**

b

Καραπιδάκης, Νίκος Ε. (2007), «Μηδενισμός και τρομοκρατία» στο *Η Επανάσταση του '17 και ο Λένιν - 90 Χρόνια*, Αθήνα, Ιστορικά Ελευθεροτυπία.

Καρδούλιας, Νίκος - Τροφιμένκο, Τατιάνα (2007), «Η ρωσική κοινωνία από Φλεβάρη σε Οκτώβρη» στο *Η Επανάσταση του '17 και ο Λένιν - 90 Χρόνια*, Αθήνα, Ιστορικά Ελευθεροτυπία.

Μηλιός, Γιάννης (1992), «Ο Λένιν αντιμέτωπος με το ζήτημα της καπιταλιστικής ανάπτυξης (1893-1900)», *Θέσεις*, τεύχ. 38, Ιανουάριος-Μάρτιος.

Μπεσιδάγεφ, Νικολάι (1990), *Οι πηγές και το νόημα του ρωσικού κομμουνισμού*, Ε. Νιανιός (μτφ.), Θεσσαλονίκη, εκδ. Π. Πουρνάρη.

Παπά, Έλλη (2011), *Μύθος και ιδεολογία στη Ρωσική Επανάσταση: Οδοιπορικό από*

το ρωσικό αγροτικό λαϊκισμό στο λαϊκισμό του Στάλιν, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της Εστίας - Ι.Δ. Κολλάρου.

Venturi, Franco (2001), *Roots of Revolution: A History of the Populist and Socialist Movements in 19th-Century Russia*, Λονδίνο, Phoenix Press.

Κλιφ, Τόνι (1995), *Λένιν, 1893-1914, τα χρόνια της συγκρότησης των Μπολσεβίκων*, Αθήνα, Εργατική Δημοκρατία.

Κλιφ, Τόνι (2009), *Πρόσκι, 1879-1917: Προς τον Οκτώβρη*, Αθήνα, Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο.

Θωμαδάκης, Θεοδόσης (2010), *Γκεόργκι Βαλεντίνοβιτς Πλεχάνοφ (Ν. Μπελτόφ), 150 χρόνια από τη γέννησή του*, στο <http://www.marxistbooks.gr/plexan.htm> (μορφοποίηση: 22 Απρίλη 2010).

Λένιν, Βλαντιμίρ'Ιλιτς (2002), *Τι να κάνουμε; Τα φλέγοντα*

Ζητήματα του κινήματός μας, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.

Με τη μάχη στο αίμα τους: Λαϊκή βία στην προεπαναστατική Ρωσία: 1905-1917 (2008), Αθήνα, Δαίμων του Τυπογραφείου.

Hildermeier, Manfred (2002), *The Russian Socialist Revolutionary Party before the First World War*, Νέα Υόρκη, St. Martin's Press.

von Laue, Theodore (1951), «The Industrialization of Russia in the Writings of Sergej Witte», *American Slavic and East European Review*, τόμ. 10, τεύχ. 3, Οκτώβριος.

McKay, John P. (1970), *Pioneers for Profit: Foreign Entrepreneurship and Russian Industrialization, 1885-1913*, Σικάγο, The University of Chicago Press.

Fitzpatrick, Sheila, (2008), *The Russian Revolution*, Νέα Υόρκη, Oxford University.